

IPAROSODOTSÁG ÉS A KISVÁLLALKOZÓI SŰRŰSÉG TÉRBELI ÖSSZEFÜGGÉSEI¹

(Level of Industrialisation and Spatial Contexts of Small
Enterprises' Density)

LEVELEKI MAGDOLNA

Kulcsszavak:

iparosodottság kisvállalkozói sűrűség gazdasági fejlettség

A tanulmány a kisvállalkozói sűrűség és az iparosodottság térbeli összefüggéseit elemzi a hazai 1998. évi kistérségi statisztikák alapján a matematikai statisztika módszereivel. Következtetései szerint az iparosodottság a gazdasági fejlettségtől és a népesség demográfiai összetételétől függetlenül befolyásolja a kisvállalkozások gyakoriságát. A nagyipar felszámolása a kisméretű gazdasági társaságok magas számát valószínűsíti, de nem befolyásolja az egyéni vállalkozói sűrűséget. Ez utóbbira főképpen az ipari foglalkoztatottság és ipari eszközállomány nagysága hat: minél magasabbak az iparosodottság eme mutatói, annál kisebb az ezer lakosra jutó egyéni vállalkozások száma.

Bevezetés

Jelen tanulmány az iparosodottságnak a kisvállalkozások területi megoszlására gyakorolt hatását vizsgálja. Arra keresünk választ, hogy a nagyipar dominanciája, jelenléte egy-egy térségben hatással van-e a vállalkozói aspirációkra, befolyásolja-e a kisvállalkozások előfordulásának gyakoriságát, a vállalkozói kedvet.

A köztudatban elterjedt felfogás szerint az iparosodás együtt jár a térségek fellendülésével, a GDP és a kereslet növekedésével, magával hozza az infrastruktúra kiépülését, a gazdasági tényezők koncentrátságából fakadó azon előnyöket, amelyek a közgazdasági modellek szerint is a gazdasági szervezetek helykiválasztását elsődlegesen befolyásolják. Ebből a felfogásból kiindulva a gazdaságpolitika döntéshozói Magyarországon gyakran az ipartelepítéstől, a nagyüzemek, nagyvállalatok megjelenésétől várják egy-egy térségben a vállalkozások élénkülését. Az összefüggés azonban korántsem nyilvánvaló, és annak bizonyítására átfogó elemzések nem születtek, csupán néhány kutató végzett a téma bizonyos vonatkozására kiterjedő vizsgálatokat, statisztikai összehasonlításokat.

Rechnitzer János (1993) az innovációk terjedésének, a termék-életciklus és a térségfejlődés, az infrastruktúra és az információátvitel térben és időben zajló folyamatait elemzi. Vizsgálatának központjában a regionális struktúra változása áll, az, ahogyan a bázisinnovációk, az alapvető újítások új piacokat, húzóágazatokat alakítanak ki, és megváltoztatják valamely térség gazdasági szerkezetét. A gazdasági szervezeti innovációk terjedésében a szerző szerint Magyarországon a hierarchikus expanzió modellje érvényesül. „A vállalkozások nagyobb számban elsőként a nagyvárosokban és a funkcióiban, piaci kapcsolataiban gazdagabb településeken koncentrálódnak, míg a gyéresebb kínálatot és gazdasági környezetet nyújtó közpon-

tokban, térségekben megtelepedésük, terjedésük mérsékelte, visszafogott.” (Rechnitzer 1993, 41)

A kisvállalkozások területi elhelyezkedésével kapcsolatosan beható vizsgálatokat és számításokat végzett Kelemen Katalin (1999), amikor a regionális különbségek és a vállalkozások sűrűsége közötti kapcsolatot elemezte. A szerző szerint kézenfekvő lenne, hogy a nagyobb városi vásárlóerő, a fejlettebb infrastruktúra, az anyagi és szellemi tőkeerő, az ingatlanvagyon, a hatalmi centrum közelsége vonzza a vállalkozásokat. A munkaerőpiac és a gazdaság fejlettségi mutatói alapján pedig feltételezhetnénk, hogy a nyugati régiók „vállalkozói potenciálja” erőteljesebb, és a vállalkozások sűrűsége a nyugat-kelet lejtő szerint alakul. Az adatok azonban ezt nem igazolják.

Kelemen kimutatja, hogy Magyarországon az alacsony egyéni vállalkozói létszám együtt jár az egy főre jutó GDP rangsorának „hátsó helyezéseivel”, azaz a legszegényebb megyékben a legkevesebb az egyéni vállalkozó, de a közepes illetve a legmagasabb vállalkozói létszámok/jövedelmek esetében a kapcsolat nem ilyen egyértelmű. A legmagasabb jövedelmű megyék az egyéni vállalkozói létszám tekintetében a középmezőnyben, az átlag környékén vannak. A jogi személyiségű vállalkozások vonatkozásában a vállalkozások sűrűségének megyeszékhely szerinti differenciálódása nem mutat összefüggést sem a GDP nagyságával, sem a megyeszékhely fekvésével, sem annak méretével.

Ugyanakkor van a szerzőnek egy feltevése, amelyet bár statisztikailag nem bizonyít, de érvelését gazdaságtörténeti áttekintéssel és Győr város iparára vonatkozó elemzésével támasztja alá. Nevezetesen, hogy egy-egy régió gazdasági ágazatának jellemzői és a vállalkozások méretstruktúrája, a kisvállalkozások száma nem független egymástól. A különböző ágazatokban az optimális üzemméret nagysága és a technológiai folyamat zártsága megnehezíti a kisvállalkozások bekapcsolódását. Kuczi Tibor kutatási eredményeit idézve rámutat arra, hogy a kisvállalkozások alapításának intenzitása összefügg a térségben működő vállalatok nagyságával: minél nagyobb méretű cégek vannak egy övezetben, annál kisebb a cégalapítási kedv. A szerző ezt részben a nagyvállalati alkalmazotti mentalitással, részben a nagyipari specializált szaktudás kicsik felé nem konvertálható voltával magyarázza.

A kisvállalkozói sűrűség és iparosodottság a hazai kistérségekben az 1998. évi adatok alapján

A hazai térségek kisvállalkozói sűrűségének különbségeit vizsgálva hipotézisünket Sven Illeris, Philippe Aydalot, valamint David Keeble és Egbert Wever munkái nyomán fogalmaztuk meg. Keeble és Wever 1986-ban megjelent tanulmánygyűjteménye több olyan írást tartalmaz, melyek végső konklúziója, hogy az erősen iparosodott agglomerációs környezet a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején kevésbé kedvezett a kisvállalkozások szerveződésének, mint az iparosodás által nem vagy kevésbé érintett területek. A szerzők egyebek mellett Dánia, Franciaország, Hollandia példáján bizonyítják, hogy főképpen azokban a térségekben nőtt a

vizsgált időszakban a gazdasági szervezetek száma, azokban a régiókban működtek sikerrel a kisvállalkozások, ahol a hagyományos nagyipar nem vagy kevésbé volt jelen. A tanulmánykötet szerzői szerint az iparosodás okozta külső környezeti tényezők és társadalmi, kulturális különbségek magyarázzák a vállalkozói aktivitás területi eltéréseit.

Aydalot Franciaország régióiban vizsgálta a vállalkozások születését és területi elhelyezkedését 1974–83 között, és statisztikailag szignifikáns összefüggést regisztrált a nagyvállalatoknál foglalkoztatottak száma és a vállalkozásalapítás intenzitása között, kimutatva, hogy a nagyüzemi termelés dominanciája nem kedvez a kisvállalkozások működésének. A jelenség magyarázatát a népesség újító és alkalmazkodó képességének hiányában látta. Szerinte az iparosodott térségekben élők éppúgy, mint az elszigetelt mezőgazdasági térségek lakói kevésbé voltak kitéve a változásoknak, mint azoknak a régióknak a népessége, amelyekben a kis- és nagyvárosok egyaránt jelen vannak, éppen ezért jellemző beállítódásukra az újító és alkalmazkodó képesség alacsony foka.

Kutatási eredményei szerint a nyolcvanas évek elejére Franciaországban a teljesen urbanizált, iparosodott térségekből olyan térségekbe települtek át a vállalkozások, amelyekre a különböző méretű települések és gazdasági szervezetek keveredése jellemző. Azok a körzetek, amelyek a 19–20. században kimaradtak az ipari urbanizációból, ma kedvezőbb körülményeket biztosítanak új vállalkozások létrehozására, mint a tömegtermelés által uralt térségek, de valamely nagyváros közelsége is kívánatos a kicsik boldogulásához.

Sven Illeris dániai vizsgálatok során 1977–80 között hasonlította össze Koppenhága környékén, valamint Jylland félszigetén a vállalkozások számának alakulását, a működő szervezetek növekedését és leépülését, és arra a következtetésre jutott, hogy alacsonyabb a vállalkozói aktivitás a fővárosban és környékén, mint Jylland kevésbé iparosodott vidékein. Ezek a folyamatok a szerző szerint magyarázhatóak bizonyos külső (externális) hatásokkal és emberi tényezőkkel egyaránt, például azzal, hogy a rurális térségekben nagyobb számban állnak rendelkezésre olcsó ingatlanok, mint a fővárosban, bőségesebben áll rendelkezésre vállalkozásba bevonható szabad munkaerő, és a személyes kapcsolatok sűrű hálózatai miatt könnyebben elérhetők a pénzügyi források. A vállalkozói sűrűséget befolyásoló tényezők másik körét a társadalmi környezet állapotai, a 'vállalkozói klíma' és az 'ipari dinamizmus' képezik, melyeket együttesen a szerző kulturális faktornak nevez. Ezek hatására különböző beállítottságú, értékorientációjú közösségek és egyének jellemzik a térségeket. A nagyvárosi agglomerációban élők főképpen alkalmazotti beállítottságúak és karriermotiváltak, akik számára a jövedelembiztonság és a szervezeti hierarchiában való előmenetel a legfontosabb, míg a vidék lakói között az ún. önfoglalkoztató típusúak a túlreprezentáltak, ők a saját munkájuk feletti kontrollt és az önállóságot preferálják.

Aydalot és Illeris kutatási tapasztalataiból kiindulva feltételeztük, hogy a nagyipar jelenléte a magyarországi térségek között is különbségeket okoz a kisvállalkozások sűrűségében, nálunk éppúgy számolni kell a nagyipar kisvállalkozói aktivitást befo-

lyásoló hatásával, mint az eddig vizsgált államokban. Feltételezhető, hogy az alkalmazotti beállítódás éppúgy szerepet játszik a területi különbségek kialakulásában, mint az externális tényezők. A magyarországi összefüggések azonban – különösen az externális hatások tekintetében – közel sem egyértelműek.

Az iparosodott térségek magas ingatlanárai szemben a vidéki ingatlanokkal bizonyos, hogy a rurális térségek esélyeit javítják. Az alacsony ingatlanárak azonban gyakran alacsony infrastrukturális ellátottságot tükröznek. A szabadon rendelkezésre álló munkaerő sem billenti számottevően a vidék javára a mérleget, hiszen a népesség korösszetétele a munkavállalás szempontjából vidéken kedvezőtlenebb. Több évtized településfejlesztési politikájának következményei nyomtalanul nem tűntek el a kilencvenes években. A nem fejlesztendő és hanyatló települések demográfiai és szociológiai értelemben csonka társadalmi lassan vagy egyáltalán nem regenerálódtak, és a munkaerő-piaci feltételek e tekintetben rosszabbak, mint az iparosodott vidékeken.

Ha az iparosodott térségeket vizsgáljuk az externális hatások, az ingatlanok, a munkaerő- és pénzpiaci helyzet szempontjából, bizonyos, hogy a nagyipar vonzásában a vidékről városba áramlott, lakótelepi lakásokban élő nagyszámú népesség nem rendelkezik olyan lakáskörülményekkel, ingatlanokkal, fizikai terekkel, amelyek az új vállalkozások indulását segíthetnék, és az ingatlanárak is magasabbak az ipari urbanizáció által érintett településeken, mint másutt. Ugyanakkor az aktív korú népesség nagyobb arányban koncentrálódik ezeken a területeken. Valószínűsíthető, hogy ott, ahol a foglalkoztatottság folyamatosan magas szintű, a szabad munkaerő hiánya hátráltató tényező, míg azokban a térségekben, ahol a nagyipar tartósan, vagy átmenetileg leépült, megvoltak a munkaerő-piaci feltételek az új vállalkozások szerveződéséhez. Néhány iparágban az állami tulajdonú nagyipar leépülése nemcsak a munkaerőpiac által teremtett kedvező feltételeket a kisvállalkozások szerveződéséhez, hanem a nagyvállalatok termelőeszköz állománya révén is. A termelés leépülése ugyanis ezeken a helyeken együtt járt a vállalati eszköz- és ingatlanállományhoz való relatíve könnyű hozzáféréssel. A pénztőke szűkösségének időszakában a viszonylag könnyen - kiselejtezések, leértékelések útján - megszerezhető eszközök a termelési, működési feltételek megteremtésének fontos forrásai voltak, és növelték az iparosodott térségek kisvállalkozóinak előnyét.

A fenti bizonytalanságok, a folyamatok ellentmondásossága izgalmassá teszi a kérdést, hogy hogyan hat a nagyipar a kisvállalkozói aktivitásra. Vannak-e egyáltalán statisztikailag mérhető összefüggések és különbségek az iparosodottság és a vállalkozói sűrűség tekintetében?

Az alábbiakban a kisvállalkozói sűrűség területi egyenlőtlenségeit és az egyenlőtlenség okait a matematikai statisztika eszközeivel vizsgáltuk.² Az elemzést a Központi Statisztikai Hivatal 1998. évi T-STAR adatbázisa és a területi statisztikai adatok felhasználásával végeztük, ahol a megfigyelési egységeket Magyarország kistérségei képezték. A változók definiálását követően regresszióanalízissel próbáltuk számszerűsíteni az iparosodottság és a kisvállalkozói sűrűség összefüggéseit.

A függő változók definiálása és az alkalmazott módszerek

A függő változóknak kistérségenként több halmazát képeztük az 1998. évi T-STAR adatai alapján, elkülönítve a jogi személyiségű vállalkozásokat, a nem jogi személyiségű gazdasági társaságokat, illetve az egyéni vállalkozókat, és azokon belül a mikro- és kisvállalkozásokat. Vizsgálatunk valamennyi vállalkozói körre kiterjed, függetlenül attól, hogy az iparban, a mezőgazdaságban vagy a szolgáltatások területén működő szervezetekről van-e szó.

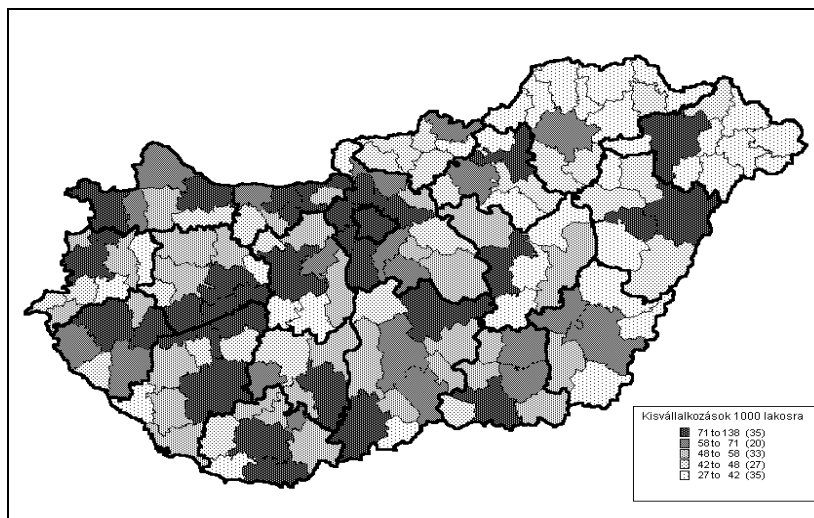
A vállalkozói sűrűséget az ezer lakosra jutó vállalkozások számával definiáltuk, a kis- és mikro-vállalkozások körét a foglalkoztatottak száma alapján határoztuk meg. Mikro-vállalkozásnak tekintettük azokat a gazdasági szervezeteket és egyéni vállalkozásokat, amelyek foglalkoztatotti létszáma legfeljebb 10 fő volt, kisvállalkozásnak pedig a 11–50 főt foglalkoztatókat. Az alapsokaságot a KSH statisztikái alapján az 1998. évben működő vállalkozások képezik.

A T-STAR-ban nem szereplő méret szerinti bontásokat – más pontosabb források híján – becsült számokkal helyettesítettük. Ilyen becsült mutató a nem jogi gazdasági társaságokon és az egyéni vállalkozásokon belül a 10 főnél többet foglalkoztató kisvállalkozások száma, melyek aránya a KSH statisztikái szerint 1998-ban 3,6%, illetve 0,3% volt.

A kisvállalkozások megoszlását kistérségenként és vállalkozói típusonként térképeken is ábrázoltuk. A térképes megjelenítés alapján megállapíthatjuk, hogy az alacsony vállalkozói sűrűségű kistérségek főképpen az ország keleti, északkeleti területein találhatóak (1. ábra). A jogi személyiségű kisvállalkozások az ország nyugati és középső régióiban sűrűsödnek, míg a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és az egyéni vállalkozások egyenletesebben szóródnak.

1. ÁBRA

Mikro- és kisvállalkozások sűrűsége kistérségenként (1998)
(Density of Micro and Small Enterprises by Micro Regions)

Forrás: Saját szerkesztés.

Magyarázó változók

Tekintettel arra, hogy a nagyipar jelenléte több tényezőn keresztül is befolyásolhatja a kistérségek gazdasági folyamatait, vizsgálatunkba bevontunk minden olyan KSH által mért változót, amely hatást gyakorolhat a vállalkozói sűrűségekre. Ily módon a vizsgált változók körében szerepelnek a térségek gazdasági fejlettségi mutatói, például a személyi jövedelemadóra és az infrastruktúra jellemzőire vonatkozó változók, demográfiai mutatók, a népesség koncentrált elhelyezkedését és iskolázottságát, valamint a migrációs folyamatokat tükröző változók, és az iparosodottság fokára vonatkozó adatok. A vizsgálatba az alábbi változókat vontuk be:

Népsűrűség (fő/km²)

A 120 fő feletti népsűrűségű településeken lakók aránya (%)

Vándorlási különbözet évi átlaga 1000 lakosra, 1990–98

Elvégzett átlagos osztályszám, 1990

A 15-59 éves népesség aránya az állandó népességből, 1999. január 1.

A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből, 1999. jan. 1.

A tartósan (180 napon túli) munkanélküliek aránya (%), 1998. dec.

A munkanélküliek a munkaképes korúak arányában (%), 1998. dec.

Személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy állandó lakosra (e Ft)

Személyi jövedelemadó egy állandó lakosra (e Ft)

Személygépkocsi 1000 lakosra

1990–98 között épült lakások az 1998. évi lakásállomány %-ában

Vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya (a lakások %-ában)

Közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)

Egy km közüzemi vízhálózatra jutó közüzemi szennyvízcsatorna-hálózat (m)

Távbeszélő fővonal 1000 lakosra

Az ipar és az építőipar aktív keresői az összes aktív kereső %-ában, 1990. jan. 1.

Az iparban alkalmazásban állók 1000 lakosra 1990-ben

Az iparban alkalmazásban állók (1997) az 1992. évi %-ában

Az iparban alkalmazásban állók 1000 lakosra 1997-ben

Az iparban a tárgyi eszközök bruttó értéke egy lakosra (e Ft) 1997-ben

Összes állóeszköz bruttó értéke az iparban, folyó áron egy állandó lakosra (e Ft) 1990-ben

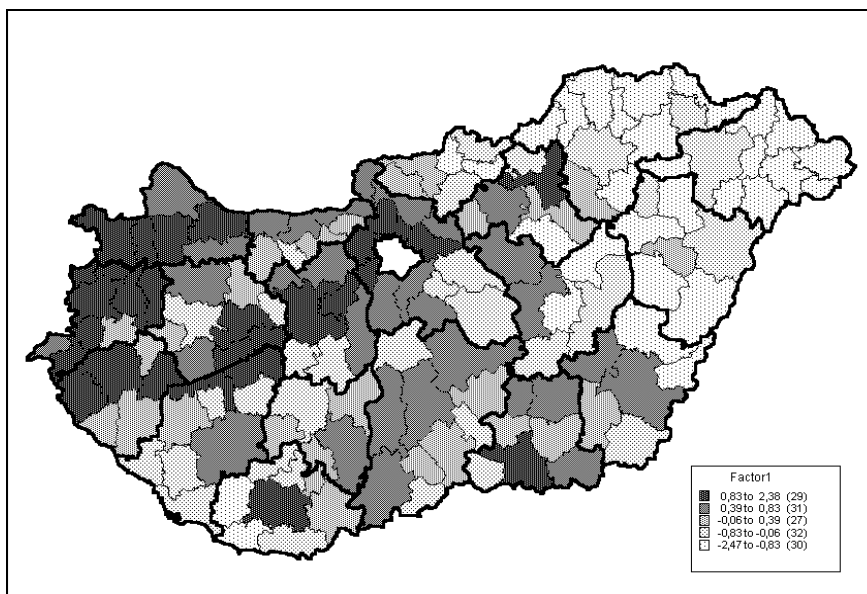
A faktoranalízis során öt új változót kaptunk, melyek együttesen 76,49%-ban reprodukálják az eredeti változók szórását. Az első faktor az 1000 lakosra jutó távbeszélő fővonalak számával, az 1000 lakosra jutó személygépkocsik számával, valamint az egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alap és személyi jövedelemadó nagyságával korrelál legerősebben, és az eredeti változók együttes szórását 27,9%-ban reprodukálja. A faktor erős negatív összefüggést mutat a tartósan munka

nélkül lévők számával és a munkanélküliek arányával. Az így kapott változót neveztük a térségek *általános fejlettségi faktorának*.

A fejlettségi faktor értékei alapján a kistérségek felső kvintilisébe zömmel észak-dunántúli területek tartoznak, azon belül is jól látható a nyugati országhatár közelében lévő és az autósztráda mentén elhelyezkedő kistérségek magas faktorértéke (2. ábra).

2. ÁBRA

A magyarországi kistérségek az általános fejlettségi faktor alapján (1998)
(Hungarian Micro Regions by the General Development Factor)

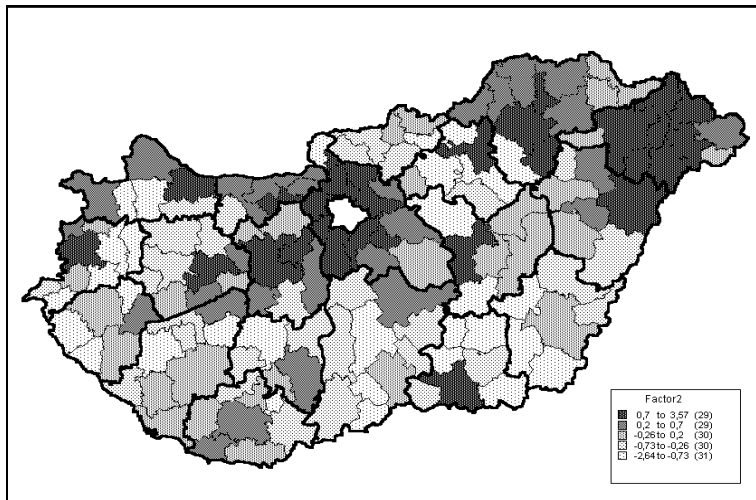
Forrás: Saját szerkesztés.

A második faktor az eredeti változókat 17,7%-ban reprodukálta, és legerősebben a népsűrűséggel és a 120 fő/km² feletti népsűrűségű településeken lakók arányával, a 15–59 éves népesség, valamint az 1990–98 között épült lakások arányával korrelál. Ezt neveztük a továbbiakban a térségek *demográfiai faktorának* (3. ábra).

A fejlettségi és a demográfiai faktor összehasonlítása jól szemlélteti a népesség összetételének és a népesedési folyamatoknak, valamint a kistérségek fejlettségének a különbségeit. A fejlett és a munkaerőpiac szempontjából kedvező demográfiai összetételű térségek csak részben fedik le egymást. Alacsony fejlettségi és magas demográfiai faktorok jellemzik például az ország keleti, északkeleti kistérségeit.

3. ÁBRA

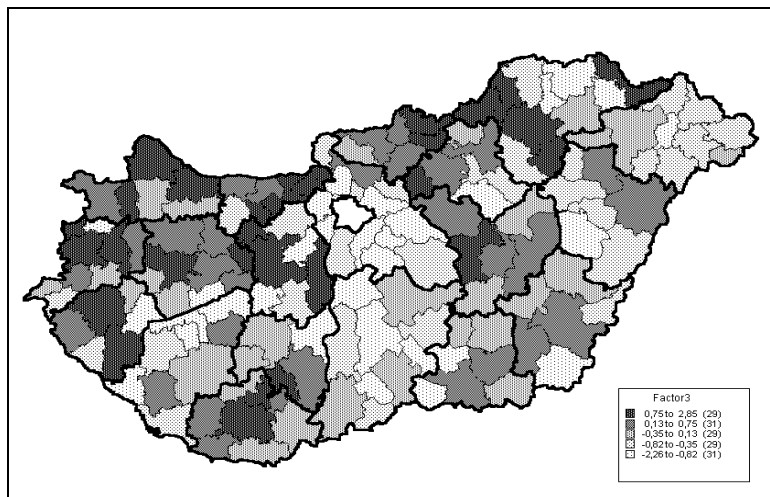
Magyarország kistérségei a demográfiai faktor értéke alapján (1998)
(Hungarian Micro Regions by the Demographic Factor)

Forrás: Saját szerkesztés.

4. ÁBRA

Magyarország kistérségei az ipari foglalkoztatottság faktora alapján (1998)
(Hungarian Micro Regions by the Industrial Employment Factor)

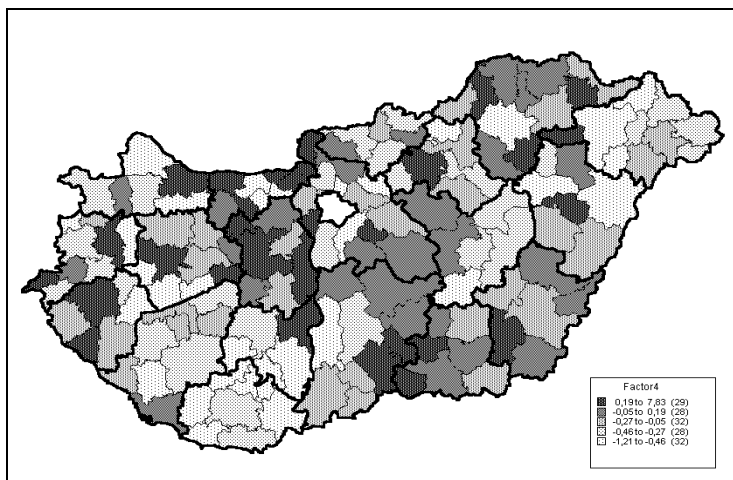
Forrás: Saját szerkesztés.

Az elemzés egyik érdekes és következtetésekre készítő eredménye, hogy az általános fejlettségi és a demográfiai mutatótól elkülönülten további három olyan faktor képződött az eljárás során, melyek legerősebben az iparosodás különböző mutatóival korrelálnak. Az *ipari foglalkoztatás faktora* (4. ábra) erősen korrelál az

iparban foglalkoztatottak számával 1990-ben és 1997-ben, valamint az ipar aktív keresőinek arányával az összes aktív kereső százalékában.

5. ÁBRA

Magyarország kistérségei az ipari eszközállomány faktora alapján (1998)
(Hungarian Micro Regions by the Industrial Assets Factor)

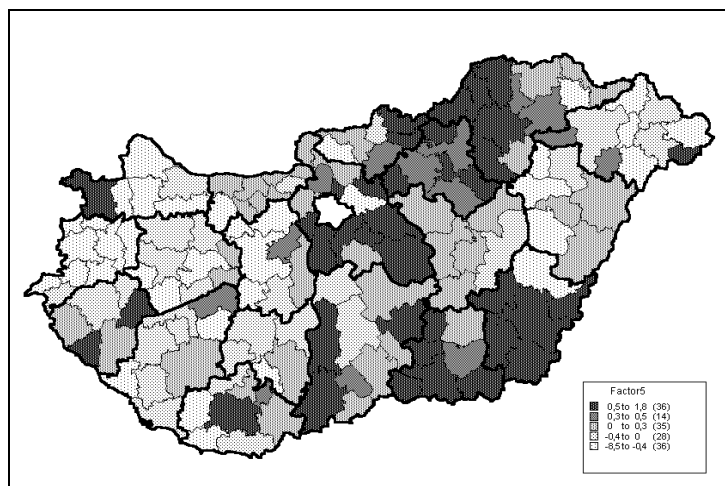

Forrás: Saját szerkesztés.

Az *ipari eszközállomány faktora* (5. ábra) legerősebben az ipari eszközállomány 1990. és 1997. évi értékével korrelál, az ötödik faktor pedig az *ipar leépülésének* (az *ipartalanodásnak*) a faktora (6. ábra) az iparban 1997-ben alkalmazásban állók 1992. évihez viszonyított arányával mutat erős negatív korrelációt.

6. ÁBRA

Magyarország kistérségei és az ipar leépülésének faktora (1998)
(Hungarian Micro Regions and the Industrial Falling Factor)

Forrás: Saját szerkesztés.

Ez utóbbi három faktor együttesen az eredeti változók szórásának 30,9%-át (egyenként 15,8, 9,5, 5,6%) reprodukálják. A három iparosodással összefüggő faktor elkülönülése az általános fejlettségi és népesedési mutatóktól azt jelenti, hogy a térségek iparosodottságát önálló tényezőként kell kezelni, az iparosodottság és a fejlettség, illetve a kedvező demográfiai folyamatok nem járnak együtt, erősen iparosodott hazai kistérségek nem feltétlenül fejlettek, és a népsűrűség, a vándorlási különbözet, illetve a népesség korszerinti összetétele sem függ össze szisztematikusan az iparosodottság mértékével.

Magas például az iparban foglalkoztatottak száma a Tiszaújvárosi, Sátoraljaújhegyi, Miskolci, Tatabányai, Oroszlányi, Salgótarjáni kistérségekben, alacsonyak azonban ugyanezekben a helyeken az általános fejlettség faktorértékei. Magas demográfiai faktorértékeket találunk Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kistérségeinek többségében, ami azt jelenti, hogy kedvezőbb ezekben a térségekben a népesség korösszetétele, kevésbé előregedő és a migrációs folyamatok következtében sem csökkenő a népesség, ugyanakkor ezek a kistérségek igen alacsony fejlettségűek jövedelemtermelő képesség, infrastrukturális ellátottság, foglalkoztatottság tekintetében. A Keszthelyi, Gödöllői, Pilisvörösvári, Szentendrei, Balatonalmádi kistérségekben pedig alacsony ipari foglalkoztatottság mellett is magas a fejlettségi és demográfiai faktorok értéke.

Az iparosodással összefüggő három faktor egymástól való elkülönülése pedig megkönnyíti hipotézisünk árnyaltabb vizsgálatát. Az ipari foglalkoztatás faktorának elkülönülése az ipar leépülésének faktorától lehetővé teszi, hogy a gazdasági recesszió hatását külön számszerűsítsük. Az ipari eszközállomány nagyságának különbségei pedig bizonyos ágazati sajátosságok, vagy a gépesítettség fokának hatására hívhatják fel a figyelmet.

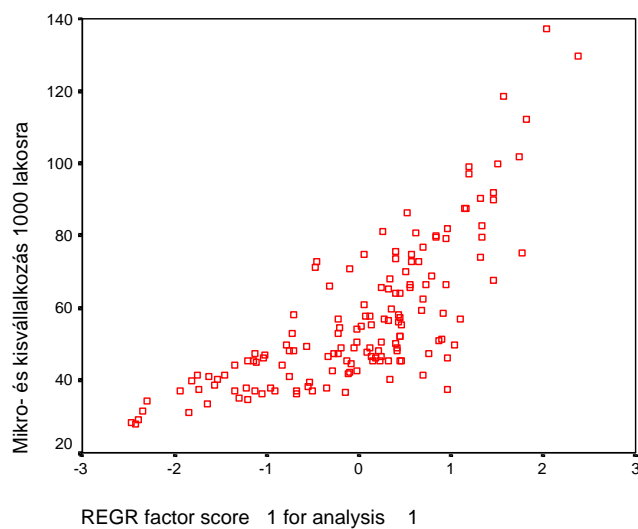
A kisvállalkozói sűrűség regressziós modellje

A kisvállalkozói sűrűség területi egyenlőtlenségeinek összefüggéseit lineáris regresszióval vizsgáltuk. Az elemzést a függő változók minden csoportjára külön-külön és összevontan is elvégeztük, és így összesen 12 regressziós egyenletet kaptunk. Az összes mikro- és kisvállalkozásra vonatkozó regressziós egyenlet 72%-ban, a jogi személyiségű vállalkozásoké 73%-ban, a jogi személyiség nélküli vállalkozásoké 71%-ban, az egyéni vállalkozásoké 61%-ban reprodukálta az eredeti értékeket.

A mikro- és kisvállalkozások száma és a faktorok közötti bizonyos összefüggések már a grafikonokból is (7., 8., 9. ábra) jól érzékelhetők: például a fejlettségi faktor és a kisvállalkozások számának változása közötti lineáris összefüggés, vagy az iparosodottság faktorai és az egyéni kisvállalkozói sűrűség közötti negatív korreláció.

7. ÁBRA

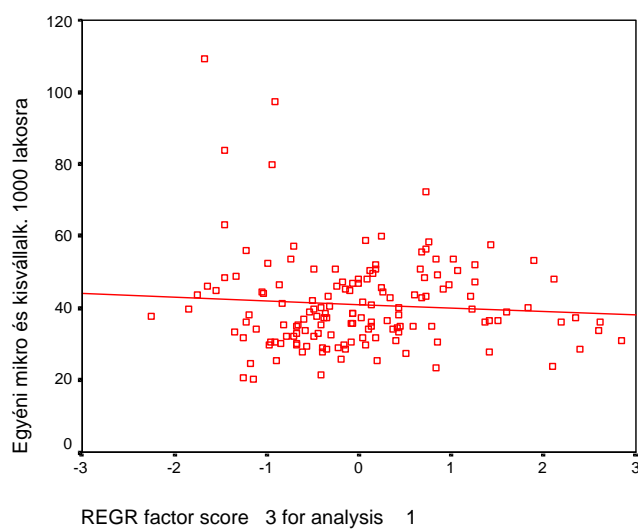
*Az általános fejlettségi faktor és a mikro- és kisvállalkozások sűrűsége
(General Development Factor and the Density of Micro and Small Enterprises)*

Forrás: Saját szerkesztés.

8. ÁBRA

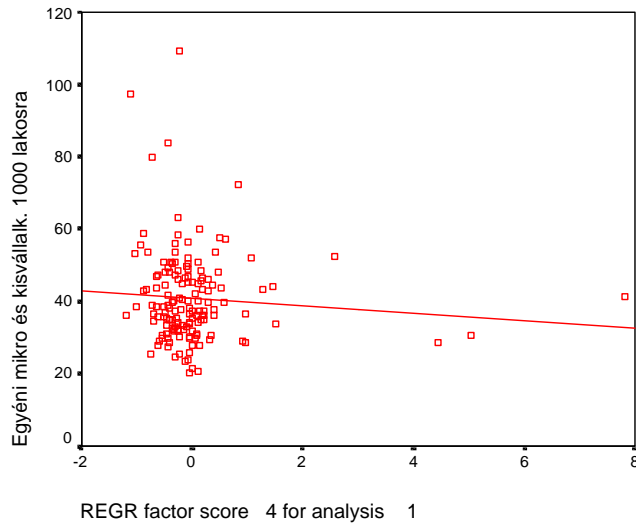
*Az ipari fejlettség faktora és az egyéni mikro- és kisvállalkozások sűrűsége
(Industrial Assets Factor and the Density of Sole Proprietors)*

Forrás: Saját szerkesztés.

9. ÁBRA

*Az ipari eszközállomány faktora és az egyéni mikro- és kisvállalkozások sűrűsége
(Industrial Assets Factor and the Density of Sole Proprietors)*

Forrás: Saját szerkesztés.

Szignifikáns összefüggést mértünk minden vizsgált vállalkozói kör esetében az *általános fejlettség faktora* és a kisvállalkozói sűrűség között. A kistérségek fejlettsége éppúgy együtt jár a jogi személyiségű, mint a jogi személyiség nélküli és az egyéni mikro- és kisvállalkozások számának növekedésével. (A mikro- és kisvállalkozások együttes értéke esetében $B=15,430$; $sig. 0,00$. A jogi személyiség nélküli mikro- és kisvállalkozások együttes értéke esetében $B[jogi szem. nélk.] = 2,752$; $sig. 0,000$. Az egyéni vállalkozások esetében $B[egyéni váll.] = 9,771$; $sig. = 0,000$)

Az általános fejlettség faktoránál gyengébb, de számottevő hatása van a kisvállalkozói sűrűsége a *demográfiai faktornak*. Az összes mikro- és kisvállalkozás esetében a regressziós együttható értéke $7,089$ ($sig. = 0,000$). A mikro- és kisvállalkozásokat külön vizsgálva azonban látható, hogy az utóbbiak esetében ennek a faktornak a hatása valamivel kisebb, azaz a 11-50 főt foglalkoztató vállalkozások kisebb gyakorisággal vannak jelen a nagy népsűrűségű, relatíve fiatalabb népesség által lakott térségekben, mint a mikro-vállalkozások ($B=0,132$; $sig. 0,000$). (A különbség a standardizált béta értékeknél is megmutatkozik.)

Eredeti kérdésünk megválaszolásához, az iparosodottság és a kisvállalkozói sűrűség összefüggéseivel kapcsolatos feltevéseink verifikálásához az ipari foglalkoztatottság, az ipari eszközállomány nagysága és az ipar leépülésének faktora regressziós együtthatóit kell alaposan szemügyre vennünk. Amennyiben a szignifikancia szintet viszonylag magasan, 95%-nál húzzuk meg, és csak azokat az összefüggéseket fogadjuk el, amelyek ennél erősebbek, akkor a regresszióanalízis eredményeként azt mondhatjuk, hogy szignifikáns hatása csupán az *ipar leépülése faktorának*

van a jogi személyiségű és a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok sűrűségére mind a mikro-, mind a kisvállalkozások körében. Az ipari foglalkoztatottság csökkenése, az ipar leépülése a hazai kistérségekben a mikro- és kisméretű jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok növekedésével jár együtt.

Ez az összefüggés – ha a hatás nem is túl erős – kutatási hipotézisünk szempontjából azt jelenti, hogy a nagyipar felszámolása, csődje a kisvállalkozások számának növekedését eredményezi. Vagyis azokban a térségekben, ahol 1992–1997 között jelentősen csökkent az ipari foglalkoztatottság, a gazdasági társaságok, azon belül főképpen a mikrovállalkozások magas sűrűsége regisztrálható (például Komárom, Szolnok, Nagykanizsa térségében). Fordított tendencia – azaz 1992–97 között az ipari foglalkoztatottság növekedése – egyetlen kistérségre jellemző, Móra, ahol az átlag fölötti ipari foglalkoztatottság mellett az egyéni vállalkozói sűrűség alapján a kistérség az alsó kvintilisbe, a jogi személyiségű vállalkozások száma alapján a középső kvintilisbe sorolódott.

Az iparosodottsággal összefüggő más faktoroknak a hatása csak alacsonyabb szignifikanciaszinten érvényes. Amennyiben elfogadjuk a 15%-os szignifikanciaszintet, az iparosodottság, a *magas ipari foglalkoztatottság negatív hatása* regisztrálható az egyéni vállalkozások, azon belül különösen a mikrovállalkozások körében.

Az iparban foglalkoztatottak száma és az egyéni vállalkozók száma, valamint az ipari eszközérték és az egyéni vállalkozók száma között egyaránt negatív összefüggés regisztrálható ($B_{3(\text{egyéni váll. összesen})} = -1,002$; sig.=0,138; $B_{4(\text{egyéni váll. összesen})} = -1,036$; sig.= 0,126).

Az ipari foglalkoztatottság faktora és az ipari eszközállomány értéke alapján a legerősebben iparosodott, a felső kvintilisbe tartozó, és az egyéni vállalkozások számára e tekintetben legkevésbé kedvező térségek a Kazincbarcikai, Tiszaújvárosi, Dunaujvárosi, Móri, Székesfehérvári, Győri, Dorogi, Esztergomi, Oroszlányi, Sárvári, Ajkai és a Zalaegerszegi kistérség. Ezekben a körzetekben az ipar olyan ágazatai dominálnak, mint a gép- és híradástechnikai gyártás, a vegyipar, valamint a kohászat és a bányászat.

Az ipari foglalkoztatottság és az ipari eszközérték faktorai alapján a két alsó kvintilisbe tartozó kistérségek a Gyáli, Balatonfüredi, Keszthelyi, Kiskőrösi, Szentendrei, Siófoki és a Baktalórántházi, melyek az iparosodottság tekintetében az egyéni mikro- és kisvállalkozások számára a legkedvezőbb területeknek bizonyultak.

Néhány záró következtetés

Miután a gazdasági társaságokkal szemben az egyéni vállalkozások sűrűsége nem magyarázható az ipar leépülésével, az ipari foglalkoztatottak számának csökkenésével, az elemzés eredményeiből levonható az a következtetés, hogy az egyéni vállalkozások nem tekinthetők egyértelműen kényszervállalkozásoknak, vagyis a jövedelemtermelés olyan formáinak, amelyek azért léteznek, mert a gazdaság nem kínál elegendő munkahelyet.

Ezt erősíti meg Mór példája is, ahol az ipari foglalkoztatottság számottevően nőtt a kilencvenes évek közepén, és az egyéni vállalkozások sűrűsége mégis magas maradt. (A Móri kistérség az egyéni vállalkozások sűrűsége alapján is a felső kvintilisbe tartozik.) Az egyéni vállalkozások a nagyipari munkahelyek kínálatának növekedésével sem szűntek meg.

Az a tény, hogy az egyéni vállalkozások száma nem követi rugalmasan a munkahelykínálat változásait, azt mutatja, hogy sűrűségüket nem a gazdasági kényszer, nem a munkahelyek hiánya vagy kínálata befolyásolja, hanem más iparosodottsággal összefüggő, de a gazdasági fejlettség és a népesség demográfiai összetételétől független faktor. Ezt a befolyásoló tényezőt vizsgálatunkban tovább pontosítani nem tudtuk, de nem zárható ki, hogy a dán, francia, holland kutatási eredményekből ismert társadalmi, kulturális tényezők hatásai érvényesülnek.

Jegyzetek

¹ A tanulmány a Soros Alapítvány belföldi doktori ösztöndíj támogatásával készült.

² Az adatok feldolgozásában, a matematikai módszerek alkalmazásában Csabina Zoltán volt segítségemre.

Irodalom

- Aydalot, Ph. (1986) The Location of new Firm Creation: the French Case. – Keeble, D.–Wever, E.(eds.) *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, Sydney, Dover. 105–124. o.
- Illeris, S. (1986). New Firm Creation in Denmark: the Importance of the Cultural Background. – Keeble, D.–Wever, E.(eds.) *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, Sydney, Dover. 141–151. o.
- Keeble, D.– Wever, E. (1986) Introduction. – Keeble, D.–Wever, E.(eds.) *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, Sydney, Dover. 1–35. o.
- Kelemen K. (1999) Kisvállalkozások egy iparvárosban. A győri kisvállalkozások és a helyi gazdaság-szerkezet. – *Szociológiai Szemle*. 1. 143–161. o.
- Rechnitzer J. (1993) *Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr.

LEVEL OF INDUSTRIALISATION AND SPATIAL CONTEXTS OF SMALL ENTERPRISES' DENSITY

MAGDOLNA LEVELEKI

The study analyses the small enterprises' density and spatial context of the level of industrialisation with the methodology of mathematical statistics based on the statistical data of the Hungarian micro regions in 1998. Analysing the spatial differences of small enterprises' density and the reasons of these differences, the author takes into consideration the micro regions' development indicators, demographic characteristics and the different aspects of the level of industrialisation. The author forms reduced variables with factor analysis on the database of the Hungarian Central Statistics Office. These factors show that economic development not automatically goes together with favourable demographic conditions and the regions' level of industrialisation. According to the results of the regression analysis the characteristics of the level of industrialisation diversely effect the different groups of small

enterprises. The liquidation of large-scale industry in the Hungarian micro regions probably leads to the high number of small enterprises but doesn't influence the density of sole proprietors. The latter is mostly influenced by the extent of industrial employment and industrial assets. The higher the level of industrialisation indicators the lower the number of sole proprietors per 1000 inhabitants.